

Vas Lady és vasszigor

I. Bevezetés

A történettudomány számos nagy formátumú, az adott kor eseményeit befolyásolni tudó személyiséget tart számon, de kevesen mondhatják el magukról, hogy nevük valamilyen jelzős formában maradt volna fenn. Ezen kevesek egyike Nagy-Britannia első és ez idáig egyetlen női miniszterelnöke, Margaret Thatcher, aki a „Vas Lady”-ként vonult be a történelembe, és hozzá köthető a „thatcherizmus”, azaz egy a korábitól gyökeresen különböző neokonzervatív (és sok szempontból neoliberais) politikai gondolatrendszer kidolgozása.

Margaret Thatcher személye ugyanakkor nem mentes az ellentmondásoktól, a mai napig ambivalens személyiségnek tekintik. Egyrészt a „kemény kéz” politikájának megvalósítójaként, a rend megteremtőjeként és a Falkland-i háború (1982) győzteseként emlegetik, vagy azt az embert látják benne, aki kíméletlenül szétverte az angol szakszervezeti mozgalmat,¹ amelyről úgy gondolta, hogy valós súlyához és társadalmi jelentőségéhez képest túlságosan is nagy hatalommal rendelkezik.²

Mindazonáltal kevés szó esik arról, mit is volt valójában a politikai célja. *„Háromszori megválasztása (és pártjának az ő lemondását követő negyedik választási sikere) azt a benyomást keltette világszerte, hogy Margaret Thatcher közmegelegedés mellett végezte munkáját, és a nevével fémjelzett, új konzervatív politika megtalálta az évszázados brit hanyatlás közgazdasági és politikai ellenszerét, amely gyógyír más országokban is alkalmazható és importálandó.”*³ Ugyanakkor a lemondása óta eltelt húsz esztendő lehetőséget ad politikájának objektív értékelésére. Az igazságszolgáltatási irányváltás szervesen illeszkedett abba a harcba, amit a '70-es években újjáalakuló és formálódó konzervatív gondolkodás folytatott a jóléti állammal.

---

¹ ANDOR László: A Thatcherizmus és öröksége. Múltunk 2002/3-4., 141.

² EGEDY Gergely: Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX. és XX. század). Századvég Kiadó, Budapest 2005, 230.

³ ANDOR László: i.m. 136.

Tanulmányomban azt szeretném bemutatni, hogy ez a fajta gondolkodásmód és világkép hogyan jelent meg Margaret Thatcher kriminálpolitikájában. Úgy gondolom ugyanis, hogy ez a több, mint harminc éve lezajlott folyamat napjainkban is szolgál bizonyos tanulságokkal.

II. A neokonzervativizmus ébredése

A második világháború befejeztével számos körülmény játszott közre az ún. jóléti állam (*welfare state*) létrejöttében.

A győztes államok és a Marshall-segéllyel megtámogatott nyugati világ hatalmas fejlődésnek indult. Az egyre stabilabbá váló pénzügyi helyzetben fellendült a gazdaság, nőtt a foglalkoztatás és az életszínvonal. A keynesiánus közgazdaságtani gondolkodás immár nemcsak az Egyesült Államokban, hanem a fejlett világ más jelentősebb államaiban is elfogadott és alkalmazott stratégia lett, amelyhez Európában a szociáldemokrácia mindig is közel állt. Ráadásul ezt a gondolkodásmódot a politikai paletta jobb oldala is magáévá tette, így lényegében politikai konszenzus jött létre az új állammodell lényegét illetően.

Ennek megfelelően az '50-es, ill. a '60-as években az állam által kiépített és fenntartott szociális háló egyre szélesebb területet fogott át, emellé pedig az állam komoly gazdasági beavatkozása is társult. Ez a két alapvető elem adta a modell ideológiai magyarázatát: az államnak gondoskodnia kell az emberekről, a kisebb közösségekről, hiszen a nagyobb közösség felelős annak tagjaiért. Igaz volt ez a bűnözés vonatkozásában is. *„A jóléti társadalom még a legmarkánsabban megjelenő konfliktushalmazt, a növekvő bűnözést is viszonylag jól kezelhető társadalmi problémaként fogta fel. A bűnözőt vagy a más módon deviáns személyt az esélyegyenlőségi folyamat vesztesének tekintette. Olyannak, aki a korszerű tudomány, a bőkezűen, gazdálkodó és szakszerűen működő szociálpolitika eszközeivel rehabilitálható és visszavezethető a társadalom integrált rendjébe.”*⁴

Az 1960-as évekre és az 1970-es évek elejére azonban felerősödtek a kritikus hangok. Az 1973-as olajválság és a bretton-woodsi arany árfolyamrendszer meggyengülése és összeomlása (az USA-ban 1971-ben törölték el) óriási pénzügyi válságot okozott. Ennek következtében a stabil gazdasággal rendelkező, de erősen túlköltekező államok hatalmas

⁴ GÖNCZÖL Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett kriminálpolitika. Jogtudományi Közlöny 2002/5. 197. Kiemelések a szerzőtől.

inflációval és költségvetési hiánnyal kerültek szembe. Ez új helyzet volt, amire a régi séma alapján nem lehetett válaszokat adni. Ez hatalmas lökést adott azoknak a politikai erőknek, amelyek már szisztematikusan szerveződtek az elmúlt években.⁵ Az összefoglaló néven neokonzervativizmusnak nevezett gondolatrendszer az USA-ban született meg és korántsem jelent egységes entitást.⁶ Abban mindenképpen közös nevezőn voltak képviselői, hogy a jóléti állammodell struktúráját ellenzik és liberálisabb gazdaságpolitikát kívánnak megvalósítani, amely felszabadítja a gazdaságot az állami beavatkozástól és az adóterhektől. Ennek fedezetét pedig úgy látták biztosíthatónak, ha a szociális alapú paternalizmusról lemondanak, illetve az állami kiadásokat radikálisan lefaragják. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy éppen ekkor (1962) publikálta Milton Friedman: *Kapitalizmus és szabadság* című nagy hatású munkáját. Könyvében nem csupán azt állította, hogy a jóléti államok a szociális háló minél szélesebb kiterjesztésért túl sok anyagi forrást bocsátottak ki (megnövelve az inflációt), destabilizálva ezzel a gazdaságot, hanem ezen túlmenően a társadalmi rend alapjait is kikezdték és demoralizálták a lakosságot.⁷ Friedman megállapításai és kérdésfeltevései ugyancsak hozzájárultak a jóléti modell eróziójához.

Az eddigiek alapján azt hihetnénk, hogy a neokonzervativizmus csupán a gazdasági kérdésekre adott válasz, holott ez nem igaz. A neokonzervativizmus elméleti és gyakorlati újítása az volt, hogy a korábbi konzervatív főáramtól eltérően markáns véleményt fogalmaztak meg a szociálpolitikáról is. Álláspontjuk szerint ugyanis a jóléti állam nem egyszerűen nem oldotta meg a társadalmi problémákat (így például az esélyegyenlőséget, ezen belül a munkanélküliséget), hanem éppen ellenkezőleg, a szociális transzferek kiterjedt hálózatával éppen ő maga az, amely generálja és súlyosbítja a problémákat, mivel leszoktatja az embereket az önmagukért viselt felelősségről. A kritikusok azt vetették a jóléti állam szemére, hogy a társadalmi programok nem hatékonyak, rosszul kidolgozottak, sőt kontraproduktívak.⁸ Továbbá abból az elméleti és gyakorlati alapelvből indultak ki, hogy „ (...) a kormányzat alapvető funkciója a törvény és a rend biztosítása (...).”⁹ Mivel a konzervatív politikai csoportosulások ebben az időben rég nem látott népszerűségnek

⁵ Ld. például az 1955-ben alapított *National Review* vagy az 1965-ben alapított *Public Interest* című folyóiratot, amelyeket a hetvenes években számos könyv és más munkák támogattak. Részletesen: BÉKÉS Márton: Az amerikai neokonzervativizmus áttekintő elemzése, <http://tortenelemszak.elte.hu/data/12561/Bekesmarton01.pdf>; megnyitva: 2010. november 22.

⁶ BÉKÉS Márton: i.m. 43.

⁷ EGEDY Gergely: Thatcherizmus: (neo)liberalizmus vagy (neo)konzervativizmus? Politikatudományi Szemle 2006/2-3. 10. A továbbiakban im. (1).

⁸ M. FEELEY, Malcolm: Crime, social order and the rise of neo-Conservative politics, *Theoretical Criminology* 2003/7. 122.

⁹ M. FEELEY, Malcolm: i.m. 125.

örvendtek, igyekeztek kihasználni a közhangulatban rejlő lehetőségeket. Legfőképpen azt, hogy közvélemény a strukturális elméletek helyett mindig is az akarati bűncselekménytannak megfelelő büntetőpolitikát várt el a politikusoktól. Sőt, ebben a vonatkozásban még a költségek növekedését sem látták helytelennek.¹⁰ „A jóléti államot nemcsak azért lehetett bírálni, mert sokba került, hanem azért is, mert az embereket leszoktatta az önállóságról, és a felelősség vállalásáról, s ezzel aláásta az erkölcsi rendet.”¹¹ Ennek okán a neokonzervativizmusban újjáéledt az egyéni felelősség és az individuum középpontba helyezését támogató filozófiai gondolkodás is. Az alapegység nem a társadalom, hanem a család és azon belül is az egyén, aki képes arra, hogy élje az életét, és emberi mivoltában alacsonyítjuk le akkor, ha folyton folyvást felülről támogatjuk, ezzel megfosztva az önálló és felelős élet lehetőségétől. Ez nemcsak helytelen, hanem egyenesen káros is. Ennek az ideológiának, eszmerendszernek a szimbóluma Margaret Thatcher híressé és hírhedtté vált mondata volt: *“Olyan, hogy társadalom, nem létezik.”*¹²

Az állam szerepének újragondolása nemcsak annak gazdasági intervenciójával való szakítást jelentette, hanem a magánszektor szerepének növekedését. A neokonzervatív megközelítés szerint nem az állam, hanem a magánszféra befektetései és tőkéje a gazdaság igazi motorja, vagyis ismét piaci alapon működő gazdasági modellt kell felépíteni, amelyben immár az állam működésére is alkalmazni kell a hatékonyság és a költség-haszon elemzéseket. Ennek az óriási szemléletbeli változásnak szintén nemcsak gazdasági vonatkozásai miatt volt jelentősége, hanem azért is, mert később ez lett az alapja a büntető igazságszolgáltatás menedzseri szempontú megközelítésének és működtetésének.

Mindezen folyamatok eredményeként a neokonzervativizmus meglehetősen gyorsan kormányzati valósággá vált, másrészt a két legismertebb politikus, Amerikában Ronald Reagan, Angliában pedig Margaret Thatcher is hosszú évekre kormányzati felhatalmazást kapott. Mindketten alapvető változtatásokat vezettek be és alapvető változásokat generáltak politikai pályájuk során. Ennek jelentőségét mutatja, hogy napjaink közigazgatási modellje még mindig a monetarizmus, bár az kétségtelenül igaz, hogy nem minden elgondolásuk állta ki az idő próbáját.

¹⁰ M. FEELEY, Malcolm: i.m. 121-125.

¹¹ EGEDY Gergely: Neokonzervatív állam, Thatchertól Cameronig. Politikatudományi Szemle XIX/3-4. 29.

¹² ANDOR László: i.m. 136.

III. Törvény és rend

Ha a neokonzervativizmus társadalmi és gazdasági szempontból radikálisan szakított az előző kurzusokkal, akkor ez igaz a büntetőpolitikára is.

A hosszú évtizedekig uralkodó pozitivista kriminológia, ezen belül is a rehabilitációs (*treatment*) irányzat pozíciója alapjaiban rendült meg. Egyrészt amiatt, hogy a költséges, hosszadalmas (és emberi jogilag megkérdőjelezhető)¹³ eljárások keretében próbálta a bűnözés kérdését megoldani, valamint, hogy a tettesre összpontosító elméletek a determinizmus „védőernyője” mögé rejtették az elkövetőt, ezen felül vallották, hogy a megfelelő kezelés mellett a tettes megjavítható. A kezelésnek pedig bizonyos esetekben – fiatakorúaknál és veszélyes visszaesőknél – a határozatlan tartamú szabadságvesztés adta a keretet, ezzel biztosítva a rehabilitációhoz, az erkölcsi „gyógyulás”-hoz szükséges időt. Idővel azonban e módszer hatékonyságát számosan megkérdőjelezték, nem mellesleg azért is, mert a rehabilitációs programok következtében is a bűnözés növekedésnek indult.¹⁴

1974-ben Robert Martinson publikálta híres tanulmányát,¹⁵ amelyben több száz oktatási és rehabilitációs program hatékonysági vizsgálata után feltette a híres kérdést: „*What works?*”, amire rögtön meg is adta a választ: „*Nothing works.*” Ezzel óriási erjedést indított el, és ezek után cikkére igen sokan hivatkoztak azok közül, akik a jóléti büntetési és büntetés-végrehajtási modell lebontása mellett érveltek. Bár évekkel később Martinson visszakozott, már komoly változások történtek. Ennek első lépcsője volt Margaret Thatcher választási győzelme Angliában.¹⁶

Az 1979-es választás tiszta helyzetet teremtett Angliában, a Konzervatív Párt kényelmes többséget szerzett, a Munkáspárt pedig hosszú távon is jelentősen meggyengült. Olyannyira, hogy a kormányzást

¹³ LÉVAY Miklós: A tetтарыnyósságon innen és túl: az angol büntetési rendszer jellemzői a kilencvenes évek első felében, különös tekintettel a szabadságvesztéssel nem járó szankciókra. In: Kriminológiai Közlemények 51. A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában (szerk.: GÖNCZÖL Katalin). Magyar Kriminológiai Társulat, Budapest 1995. 24. és 35. A továbbiakban i.m. (1).

¹⁴ Az Egyesült Államok statisztikáiról lásd például:

<http://www.ucrdatatool.gov/Search/Crime/State/RunCrimeStatebyState.cfm>; megnyitva: 2015. november 29.

A statisztikák alapján az 1960-as szinthez képest 1980-ra a vagyon elleni bűncselekmények száma megnégyszereződött, holott a népesség növekedése ezt az arányt meg sem közelítette. Anglia vonatkozásában ld. BORBÍRÓ Andrea: Büntelmegelőzés Angliában – A bűnözéskontroll tendenciái a 20. század utolsó évtizedeiben. In: Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években (szerk.: LÉVAY Miklós). Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 40.

¹⁵ MARTINSON, Robert: "What works?—questions and answers about prison reform". The Public Interest, 1974 Spring, 22–54.

¹⁶ Ennek politikatörténeti sajátosságairól lásd bővebben: EGEDY Gergely: Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX. és XX. század). Századvég Kiadó, Budapest 2005. 229-233.

csak 1997-ben volt képes visszaszerezni, ezen felül a társadalmi problémákra is csak ekkora tudott érdemi válaszokat felmutatni (különösen a bűnözés kontrolljával kapcsolatban). Ám ekkor is csak azért, mert belátta, hogy engednie kell régi elveiből, ha nem akar „gyengekezűnek” látszani a konzervatívokhoz képest.¹⁷

Margaret Thatcher választási programjában kiemelt helyet foglalt el az igazságszolgáltatási reform.¹⁸ A konzervatív politikus megértette, hogy a társadalom válaszokat akar a bűnözés kérdésére, mégpedig igazságos (ebben az értelemben szigorú) és hatékony válaszokat. Mivel a Munkáspárt lényegében nem foglalkozott ezzel a kérdéssel, ez óriási előnyhöz juttatta a konzervatívokat.

A program több alapvető célkitűzést és feladatot sorol fel. 1) *„Érvényt szerzünk a jog uralmának, amely a szabad és civilizált élet alapja. Helyreállítjuk, újraalapozzuk a Parlament főhatalmát és helyes irányt szabunk a bűnözés elleni harcra.”* 2) *„A következő konzervatív kormány többet fog költeni a bűnözés elleni harcra, amely forrásokat gazdaságosabban fogjuk felhasználni.”* 3) *„Ezenfelül sokkal jobb bűnmegelőzési módszerekre és sokkal rugalmasabb, sokkal hatékonyabb ítélkezésre van szükségünk.”*¹⁹

Ezek mögött az általános megfogalmazások mögött komoly irányváltási szándék húzódott meg. A dokumentum részletezi, mit is jelentenek ezek a célok a gyakorlatban. A Parlament a törvényhozáson keresztül nagyobb befolyást gyakorol a bűnözés elleni harcra; a bűnözés elleni harc alapja az elrettentés (*„Deterring the criminal”*); jobb megelőzési stratégiákra és ítélkezési gyakorlatra van szükség; mind pénzügyileg, mind morálisan megerősítik a rendőrséget; a rendőrség több időt kap a bűncselekmények felderítésére; szigorúbban büntetik az erőszakos bűncselekmények elkövetőit; újraértékelik a fiatakorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerét és nagyobb erővel lépnek fel a huliganizmus ellen. A programban a szankciók eddigi rendszerét is átalakították: a hosszabb idejű szabadságvesztés ugyanis nem a legjobb elrettentő módszer. Emellett szükség van a szankciók szélesebb körének kialakítására. Ez az egyik kulcseleme a programnak, igaz, ez a gyakorlatban majd csak az

¹⁷ LÉVAY Miklós: Az angol büntető igazságszolgáltatási politikáról, annak szerzőiről és szereplőiről, in *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években* (szerk. LÉVAY Miklós), Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 65-66. A továbbiakban im. (2). Ugyanerre utal: LENG, Roger: Újraformálódó büntető igazságszolgáltatás a '90-es évek Angliájában, in *Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években* (szerk. LÉVAY Miklós), Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 19.

¹⁸ Lásd *Conservative General Election Manifesto 1979* (April 11) 4. pontját „The rule of law” címmel, <http://www.margaretthatcher.org/document/110858>, megnyitva: 2015. november 29.

¹⁹ Fordítás tőlem.

1991-es *Criminal Justice Act* szankciórendszerével és célkitűzéseivel valósul meg és akkor is csak rövid időre.

A Thatcher kormányzat hatalomra kerülése után rögtön hozzákezdett programja megvalósításához. Megerősítette a rendőrséget (*The Police and Criminal Evidence Act*, 1984) és létrehozta a Korona Ügyészségi Szolgálatot, a *Crown Prosecution Service*-t (*Prosecution of Offences Act* 1985),²⁰ amely – bár némileg eltérő keretben működik, mint a kontinentális ügyészségek – mégis ez az első központi vádhatóság Angliában. Ez is jelezte azt a szándékot, hogy a kormányzat mindenképpen koncentrálni akarta a bűnözéssel szembeni erőforrásokat.

Változások mentek végbe a büntetésvégrehajtásban is.²¹ A *Prison Service* esetében megvalósították a költségtakarékosságra és a meglévő pénzügyi keretek jobb kihasználására vonatkozó elképzeléseket. Megindult a magánszektor bizonyos fokú bevonása a büntetésvégrehajtásba: bizonyos mértékben és meghatározott körben lehetővé vált, hogy egyes „szolgáltatásokat” ne állami intézmények, hanem az állammal szerződő piaci szereplők és karitatív szervezetek végezzenek el,²² illetve ebben a szektorban is megindult a privatizáció, az intézményrendszer karcsúsítása.

Ezek a változások annak az ideológiának a részét képezték, ami az ún. menedzseri szemléletet honosította meg Angliában, és ami ma is meghatározó a szigetország büntető igazságszolgáltatásában. A büntető jogász számára szokatlanok a hatékonysági-költségességi vizsgálatok és elemzések a bűncselekmények felderítésével, a büntetések végrehajtásával összefüggésben. A kezdeti kétségeken azonban az angol igazságszolgáltatás hamar túllépett. „A menedzserizmusnak bizonyos pozitív hozadéka is voltak, illetve vannak. Így többek között ösztönözte a szükségletek meghatározta szolgáltatásokhoz igazodó költségvetési tervezést a szolgáltatások kínálatán alapulóval szemben. A reformok egyértelművé tették, hogy a közvélemény igényli a büntető igazságszolgáltatás átláthatóságát, továbbá, hogy tájékoztatást kapjon az egyes intézmények működéséről, a szolgáltatások színvonaláról. Önmagában lényeges fejlemény, hogy ezen a területen egyáltalán felmerült a szolgáltatások színvonalának problémája. A hatékonysági és eredményességi követelményeknek ugyancsak voltak kedvező következményei. Ezek közé tartozik a teljesítménymérés, az ügyintézés gyorsítását szolgáló technikák, mindenekelőtt azonban az, hogy felszínre hozta a büntető igazságszolgáltatás-politikai elképzelésekkel,

---

²⁰ LENG, Roger: i.m. 18.

²¹ A reform elindításában nagy szerepe volt az 1990. áprilisi strangeways-i börtönlázadásnak is.

²² Utóbbiakról ld. KÖVÉR Ágnes: A börtönnépeség csökkentésére irányuló angol büntetőpolitika eszközei és beavatkozási szintjei. Magyar Jog 1991/11. 685-686.

programokkal, bűnmegelőzési projektekkel kapcsolatban a >mi működik, mennyire hatásos?< ('what works') megközelítést."²³

Végül mit is jelent az a célkitűzés, hogy „Ezenfelül sokkal jobb bűnmegelőzési módszerekre és sokkal rugalmasabb, sokkal hatékonyabb ítélkezésre van szükségünk.”? „A hetvenes évek végétől továbbá jelentősen átalakult a büntető igazságszolgáltatási politika eszköztára, intézményrendszer is. Így például megnőtt a törvényhozás és a kormány szerepe a bűnözés elleni fellépésben, annak szabályai kijelölésében a bíróságokhoz és a bírói esetjoghoz képest. Jól illusztrálja ezt, hogy amíg az 1979-et megelőző ötven évben mindössze öt, a büntető igazságszolgáltatás működése szempontjából jelentős törvényt fogadott el a Parlament, addig 1979 és 1997 között minden ülészakon legalább egy (...) büntető igazságszolgáltatási tárgyú törvényjavaslatot vitatott meg a törvényhozó testület.”²⁴ Ez azt jelenti, hogy az angol bíróságok legendás függetlenségét megpróbálták keretek közé szorítani annak érdekében, hogy a mindenkori kormány jobban megvalósíthassa kriminálpolitikai elképzeléseit. Ezzel évszázados hagyományokat bolygattak meg, amely nem kevés ellenérzést váltott ki a bírákból, illetve bírói testületekből.²⁵ Nem arról van szó, hogy a törvények sértették volna a bíróságok függetlenségét, hanem arról, hogy valamilyen irányt kívántak szabni azok működésének. A kormányzat célja egyrészt szigorúbb ítélkezési gyakorlat kialakítása volt, másrészt azt akarták elérni, hogy erőteljesebb jogi garanciarendszer működjön a büntető ítélkezésben, mert úgy gondolták, a precedensrendszer erre önmagában nem alkalmas.

Margaret Thatcher olvasatában a „*Law and Order*” (Törvény és Rend) fogalompár azt jelentette, hogy az állam feladata annak a jogi garanciarendszernek a biztosítása, amely az állampolgárok harmonikus együttélését garantálja és működteti. Ha pedig ez a feladata, akkor következetesen üldöznie kell minden olyan cselekményt, amely ezt a harmonikus kapcsolatot veszélyeztetheti.

Utóbbi vonatkozásában meg kell jegyeznünk, hogy itt nem csupán a bűnözésről van szó. A jóléti állam a bűnözés okát a társadalmi problémákban és zavarokban látta, ez pedig azt jelentette, hogy az uralkodó doktrína szerint a társadalmi problémák feloldása automatikusan magával hozza a bűnelkövetés csökkenését, hiszen annak kiváltó okai szűnnek meg. A konzervatív (*tory*) megközelítés ettől eltérően képzelte el a gondok megoldását. A bűnözés elleni harc sokkal inkább nevelési és oktatási kérdés, előbbi pedig biztosan nem az állam feladata, hanem a

²³ LÉVAY Miklós: i.m. (2) 71-72. Kiemelés a szerzőtől.

²⁴ LÉVAY Miklós: i.m. (2) 51-52.

²⁵ LÉVAY Miklós: i.m. (2) uo.

családé.²⁶ A családban pedig olyan személyek vannak, akiknek egyéni felelőssége is van. Le kell tehát számolni azzal a gyakorlattal, amely megpróbálta megmondani, hogy az elkövető miért nem felelős. Ehelyett olyan társadalmi kultúrára van szükség, amely felelősségre neveli az egyént. Ez szervesen következik abból az ideológiából, ami a neokonzervativizmus gazdasági elgondolásaiból vezethető le. Nevezetesen az, hogy az állam gazdaságból való kivonulásával azt kívánja hangsúlyozni, hogy az állampolgárok felelősen irányítsák sorsukat. Ebből pedig logikusan következik, hogy a bűnhöz, a bűnelkövetéshez is hozzátartozik a felelős viselkedés és attitűd. Ebben a felfogásban az emberi méltóság mint érték fogalmazódik meg: a polgár nem az állam marionettfigurája, hanem önálló, felelős lény, akinek emberi jogait minden körülmények között figyelembe kell venni. Ez nem egyszerűen szélsőséges individualizmus, hanem másfajta értékrendszer.

Ennek az új gondolkodásnak a részét képezte az a kutatómunka, ami a Home Office kereteiben indult meg a hetvenes években, és amelynek eredménye egy új büntetési modell kialakítása volt. *„Ez a modell ugyanis ahelyett, hogy a bűnözés társadalmi okságát célozná meg, azokra a körülményekre koncentrál, amelyek a bűncselekmény elkövetését lehetővé teszik, nevezetesen a fizikai környezet és a potenciális áldozatok viselkedésének olyan jellemzőire, amelyek alakításával a bűnelkövetés megakadályozható vagy legalábbis megnehezíthető.”*²⁷ Ez az ún. szituációs bűnmegelőzési modell, melynek lényege, hogy közvetlenül a bűnözés meghatározott formáira irányul, magában foglalja az ilyen bűncselekmények elkövetési környezetének alakítását és befolyásolását a lehető legmódszeresebben és állandó módon annak érdekében, hogy csökkentse az ilyen cselekmények elkövetésének lehetőségét.²⁸ Ezt az elképzelést támogatta meg érveivel az ún. *Gladstone-jelentés*, amely a probléma-orientált bűnözéskontroll jegyében azoknak a körülményeknek az elemzését javasolta, amelyek a bűnelkövetést lehetővé teszik, illetve – költséghatékonysági vizsgálatok elvégzése mellett – szorgalmazta olyan eszközök alkalmazását, amelyek e körülményeket megnehezítik.²⁹ *„A szituációs megelőzés feladja a bűnmegelőzés szociálpolitikai tartamára való hivatkozást, és az egyén, illetve a bűnelkövetéshez vezető társadalmi körülmények megváltoztatásának szándéka helyett olyan gyakorlati intézkedések sokaságát dolgozza ki, amelyek a bűnelkövetés megnehezítése, a lebukás kockázatának növelése, illetve a*

---

²⁶ Ez az ún. felelősségtelepítés (*responsibilisation*), amely fogalom rendkívül fontos ezen álláspont megértéséhez. Ld. BORBÍRÓ Andrea: i.m. 45.

²⁷ BORBÍRÓ Andrea: i.m. 42.

²⁸ BORBÍRÓ Andrea: i.m. uo.

²⁹ BORBÍRÓ Andrea: i.m. uo.

bűncselekmények elkövetésével elérhető nyereség csökkentése révén a bűnalkalmak közvetlen kontrollálását teszik lehetővé.”³⁰

Ezt a fajta gondolkodásmódot erősítette az ún. racionális választás elmélet és a bűnelkövetést az elkövető, az áldozat és a felügyelet jelenlétének vagy hiányának dimenziójában magyarázó rutin tevékenység elmélet. A bűnelkövetési szituációra való fókuszálás hívta életre a rendkívüli méretű bekamerázási hullámot és számos más olyan módszert (így például az áldozattá válás elkerülését célzó programokat vagy az ún. *Neighbourhood Watch*-ot, a szomszédságok önvédelmi mechanizmusainak kiépítését elősegítő mozgalmat)³¹, amelyeknek feladata a fenti cél megvalósítása volt.

A lakosság ugyan összességében kedvezően fogadta ezeket az intézkedéseket, hiszen a bűnözés elleni aktív fellépést látta bennük, de ha a kilencvenes évek elejének és közepének angol bűnözési stratégiájára tekintünk³², láthatjuk, hogy a bűnözés csökkentésében korántsem voltak olyan sikeresek ezek a programok, mint a velük kapcsolatos politikai célkitűzések. A kriminológiai kutatások sem igazolták eredményességüket, legfőképpen pedig a kamerák okoztak csalódást.

A kormányzat mégis továbbhaladt ezen az úton, teljes mértékben magáévá téve a neoklasszikus büntetőjog elképzeléseit, aminek eredményeként több éves szakmai előkészítő munka után 1991-ben elfogadták az új *Criminal Justice Act*-et.³³ Ez a törvény az angol szakirodalom szerint (is) az angol jogrendszer egyik legfontosabb büntető tárgyú törvénye,³⁴ azon kevés jogszabályok egyike, amelyek a lehető legtisztábban magukévá tesznek egy koherens büntetőjogi, büntetéstanai elméletet.

A CJA '91 a tetтарыnyosság elvén alapult, amellyel felélesztette a klasszikus büntetőjogi iskola tanítását. Ennek alapja az Andrew von Hirsch és munkatársai által kidolgozott „(...) **>just desert<** (csak amit megérdemel vagy másképpen kifejezve: méltó, megérdemelt büntetés) (...) Álláspontjuk lényege: az elkövető megbüntetésének nincs külön célja, **a büntetés értelme önmagában, a megbüntetés tényében van**, azaz, hogy egy múltbeli törvényellenes cselekedetért az elkövető azt kap, de csak azt és abban a mértékben, amit megérdemel. A mérték az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodik, azaz a kiszabott szankciónak

³⁰ BORBÍRÓ Andrea: i.m. 42-43.

³¹ BORBÍRÓ Andrea: i.m. uo.; ld. még a *Video Recordings Act* 1984-et és legújabban a *Video Recording Act* 2010-et.

³² LÉVAY Miklós: i.m. (2) 52-53.

³³ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/53/contents>

³⁴ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 19-20.

arányosnak kell lennie a bűncselekmény súlyával. Az elmélet kidolgozói szerint a tett arányosságra épülő büntetési és büntetés kiszabási rendszerben érvényesülhet a neoklasszikus irányzat harmadik fontos alapelve, az **egyenlőség**, azaz, hogy azonos súlyú bűncselekményekért azonos szigorúságú büntetések járnak.³⁵

Az új törvénynek „(...) sikerült a büntetéseknek és a büntetés kiszabásnak koherens törvényi keretét kialakítani.”³⁶ Ezzel megszületett a thatcheri büntetőpolitika szintézise, amely megvalósította az 1990-es White Paper-ben foglalt célkitűzéseket³⁷ és az 1979-es választási programban foglaltakat, melynek lényege, hogy az elkövetők egyéni felelőssége legyen a büntetés kiszabás fő szempontja, illetve hogy a bíróságok eljárása több és jobb jogi garanciális elemet tartalmazzon. Ezek mellett bővült azoknak a jogintézményeknek a köre, amelynek célja többek között a '80-as évek első felében megnőtt³⁸ börtönnépesség csökkentése volt.

A neoklasszikus tettarányosság és az alternatív szankciók rendszere jól megfér egymás mellett, másrészt az új törvény nagyobb figyelmet szentelt a pénzbüntetés rendszerének.

Az új törvény szankciórendszere tehát a következő megfontolásokon alapult:

1) A büntetések nem szociális intézkedések, hanem az elkövetett cselekmény súlyához igazodó méltányos büntetőjogi szankciók, amelyek kiszabásánál a bíróságoknak azok arányos és következetes kiszabására kell törekedniük. 2) Szélesíteni kell a kiszabható szankciók körét, egyrészt, mert a szabadságvesztés költséges és bizonyos bűncselekmények esetében aránytalan is. 3) Eme két tény következtében azoknak a büntetéseknek kell prioritást kapniuk, amelyek egyfelől csökkentik a börtönnépességet, másfelől arányosabbak, illetve jobban szolgálják a speciális prevenciót.³⁹

Ezen célok megvalósítása érdekében a közösségi szankciók széles körét hozták létre, valamint egy, a törvény által részletesen szabályozott, ún. egységnyi pénzbüntetési rendszert („*unit fines*”).

A CJA '91 előkészítő munkálatai során az az elméleti álláspont alakult ki a közösségi szankciókról, hogy ezek súlyukat tekintve a szabadságvesztés és a pénzbüntetés között helyezkednek el, ám ezek nem jóléti, szociális

³⁵ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 24. Kiemelések a szerzőtől.

³⁶ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 23.

³⁷ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 21-22.

³⁸ KÖVÉR Ágnes: i.m. 684.

³⁹ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 26-29.

intézkedések, hanem önálló büntetőjogi büntetések. Mindemellett természetesen e szankciók alkalmazásakor is érvényesülnie kell az arányosság követelményének, illetve a büntető igazságszolgáltatási intézmények és a szociális szolgáltatók közötti együttműködésnek.⁴⁰ Kiszabásukkal azt az elvet erősítik, hogy az elkövetőnek jóvá kell tennie a közösségnek, illetve az áldozatnak okozott kárt, valamint a visszaesés kockázatát is csökkenteniük kell.⁴¹ Az új szankciótípusok között nem alakítottak ki rangsort, azok közül azt kell az elkövetővel szemben alkalmazni, amelyik az adott esetben a legmegfelelőbb a megújult büntetési célkitűzések szempontjából.⁴² A közösségi büntetések a következők: próbára bocsátás („*a probation order*”), közösségi munka („*a community service order*”), a próbára bocsátás és a közösségi munka együttes alkalmazása („*a combination order*”), lakás vagy tartózkodási hely elhagyásának tilalma („*a curfew order*”), segítő-gondozó központ látogatása („*a supervision order*”), végül a pártfogó felügyelet intézménye („*an attendance centre order*”). Ezekkel a szankciókkal az elsődleges cél az volt, hogy alkalmazásukkal az elkövető társadalomba való visszailleszkedését szolgálják, ám a törvény előírta azt is, hogy az ily módon megvalósuló szabadságkorlátozásnak arányban kell állnia az elkövetett bűncselekmény súlyával is.⁴³ Vagyis a törvény eképpen próbált egyensúlyt teremteni a büntetés megtorló és reintegrációt segítő funkciója között.

Emellett a törvény egy 1-50-ig terjedő skálán súly szerint rangsorolta az egyes bűncselekményeket, amelyhez hozzárendelték az emelkedő számú pénzbüntetési egységeket. A büntetés kiszabás szempontjai ebben az esetben a bűncselekmény súlya és az elkövető vagyoni viszonyai voltak.

Mindemellett a szabadságvesztés továbbra is a legsúlyosabb jogkövetkezmény maradt, de azt csak akkor volt szabhatták ki, ha az elkövetett cselekmény olyan súlyos („*serious enough*”) volt, hogy arra nézve végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása volt indokolt.⁴⁴ Sőt, a törvény komoly indoklási kötelezettséget tett kötelezővé e szankció alkalmazásakor.⁴⁵

⁴⁰ LÉVAY Miklós: i.m. (1) uo.

⁴¹ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 27-28.

⁴² GÖRÖMBEI Norbert: A modern büntetési elméletek és a büntető igazságszolgáltatási politika kapcsolata Angliában a '90-es években. *Collega* 2005/2. 79.

⁴³ GÖRÖMBEI Norbert: i.m. uo.

⁴⁴ A törvény két bűncselekményi kategóriában vélelmezte ezt a súlyosságot: az erőszakos és a szexuális bűncselekmények esetében csak szabadságvesztést lehetett kiszabni, itt a bírónak nem volt mérlegelési jogkörük.

⁴⁵ A szankciórendszer egészének részletesebb elemzését ld. LÉVAY Miklós: i.m. (1) 26. és 36.

Az említett három fő szankcióval egységes koncepciójú törvény jött létre, amely részletesen szabályozta a büntetés-kiszabás szempontjait mindegyik szankciónál, amivel egyfelől hatékonyabb büntetőpolitikát, másfelől nagyobb garanciális háttérű és átláthatóbb ítélkezési gyakorlatot szándékoztak kialakítani.

Sajnálatos módon azonban a törvény, bár ígéretes elgondolásokat tartalmazott⁴⁶, a gyakorlatban maradéktalanul nem valósíthatta meg ezeket. A két évvel később, 1993-ban született *Criminal Justice Act*⁴⁷ pontosan azokat az elemeket módosította, amelyek a leginkább előremutatóak voltak. Ezt a változást erősítette a *Criminal Justice and Public Order Act* (CJPOA) elfogadása 1994-ben.

A konzervatív párton belül ekkorra ugyanis felerősödtek a keményebb, szigorúbb (azaz a választók körében népszerűbb) megoldásokat támogató erők. A nagy port kavart James Bulger gyilkosság⁴⁸ után mind az új miniszterelnök, John Major, mind Micheal Howard belügyminiszter kemény fellépést ígért. Utóbbi ki is jelentette – a társadalom nagyobb védelmére hivatkozva – hogy „A börtön működik.”⁴⁹ De nem csupán a büntető törvénykönyv rendelkezéseinek szigorításaira került sor. Szűkítették a terheltek jogait a hallgatáshoz való jog korlátozásával⁵⁰ és a bizonyítékok megerősítésére vonatkozó szabályok⁵¹ szinte teljes eltörlésével. Ez végleg megpecsételte a CJA '91 megalkotói által képviselt koncepció sorsát. A keményebb büntetőjogi fellépés és a törvény ellenzőinek szándéka találkozott.

Egyfelől a Konzervatív Párt, másfelől a Munkáspárt – amely ekkoriban kezdett rádöbbenni arra, milyen fontos is a kormány szintű kriminálpolitikai program megléte – egymást próbálták túlszárnyalni a szigorúbb kriminálpolitika kialakításában.⁵² Ennek következtében a CJA '93 újra a szabadságvesztést helyezte a szankció rendszer középpontjába,

⁴⁶ Amiknek megfelelően csökkent a börtönnépesség, és nőtt a közösségi szankciók alkalmazásának aránya. Ld. LÉVAY Miklós: i.m. (1) 34-35.

⁴⁷ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/36/contents>

⁴⁸ 1993. február 12-én a hároméves James Bulgert a tizenegyéves Jon Venables és Robert Thompson kivezette egy Liverpool-i bevásárlóközpontból, majd a Leeds és Liverpool közötti csatornához vitték, és ott bántalmazták. Ezt követően átsétáltak a városban – ahol mindenki azt hitte, hogy két idősebb fiú a síró kisgyermek testvére –, és elvitték egy vasúti töltéshez, ahol brutálisan megkínózták. James Bulger a helyszínen behalt a negyvenkét rendbeli, különböző eredetű sérülésébe.

https://en.wikipedia.org/wiki/Murder_of_James_Bulger, megnéyítva: 2015. november 29.

⁴⁹ LÉVAY Miklós: i.m. (2) 58.

⁵⁰ LENG, Roger: i.m. 20.

⁵¹ Vagyis a bíró azon feladatát, hogy amennyiben a terhelte nézve csak egy terhelő vallomás van az ügyben, akkor ítélethozatal előtt felhívja az esküdtek figyelmét arra, hogy ezt a terhelő vallomást valamilyen más bizonyítéknak is meg kell erősítenie. FARKAS Ákos: Kriminálpolitikai tendenciák Nagy-Britanniában a 90-es években. In: Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években (szerk. LÉVAY Miklós). Bíbor Kiadó, Miskolc 2000. 132-133.

⁵² LÉVAY Miklós: i.m. (1) 37.

növelve a bírák döntési jogkörét, illetve eltörölte az egységnyi pénzbüntetés rendszerét, főleg annak arányos jellegét. Az új törvény filozófiája a bűnelkövető semlegesítése lett. A börtönnépeség újra emelkedésnek indult. A CJPOA '94 pedig még ennél is tovább növelte a bírák diszkrecionális jogosítványait, és súlyosította a fiatakorúakra vonatkozó szabályozást: megemelte a büntetések felső határát, és lehetővé tette biztonsági intézkedések kiszabását már 12 éves korú gyermekekkel szemben is.⁵³

IV. Összegzés

Amint fentebb láthatóvá vált számunkra, a Margaret Thatcher és az általa vezetett apparátus a korábitól eltérő kriminálpolitikát próbált megvalósítani. Meglátásom szerint ennek a paradigmaváltásnak két oka volt. Az egyik kétségkívül a politikai racionalitás, hiszen a szigorú büntetések és a rend társadalmának ígérését sokkal könnyebb szavazatokra lefordítani, mint az eredményeket csak hosszútávon ígérő, összetett társadalompolitikai programokét. Meglátásom szerint az e koncepció jegyében meghozott intézkedések természetesen nem lehetnek – és Angliában sem voltak – képesek megoldani a bűnözésben megjelenő társadalmi problémákat, sőt, újakat is generálhatnak, generálhattak (például növekvő börtönnépeség). Akár egyetértünk Margaret Thatcher kriminálpolitikai tárgyú intézkedéseivel, akár nem, az kétségtelen, hogy azokkal ő is hozzájárult ahhoz, hogy a bűnözés és a kriminálpolitika a társadalmi diskurzus egyik fő elemévé válhasson. Úgy gondolom, hogy Margaret Thatcher volt az, aki az elsők között ismerte fel, hogy a *„(...) politikában bűnözéskezelésnek, az ennek eredményeként létrehozható közbiztonságnak kiemelten fontos rangja van.”*⁵⁴

A másik ok annak a szemléletmódnak az előtérbe kerülése volt, miszerint az egyén felelős önmagáért. Margaret Thatcher nem értett egyet a jóléti állammodell paternalista társadalompolitikájával, mivel ez álláspontja szerint szociális és gazdasági értelemben tette függővé az állampolgárokat az államtól. *„Ha az állam teljes felelősséget vállal az egyénért, sőt helyette is, akkor annak nem lehet más a következménye, mint az állampolgári felelőtlenség általánossá válása.”*⁵⁵ Thatcher azt is felismerte, hogy a *„(...) megértésen, a tolerancián alapuló állami ideológia és annak gyakorlata kétségtelenül **túlhaladottá**, sokak szerint*

⁵³ LÉVAY Miklós: i.m. (1) 37-38.

⁵⁴ GÖNCZÖL Katalin: i.m. 198.

⁵⁵ EGEDY Gergely: im. (1) 21.

tarthatatlanná vált. Felborult a társadalmi rend, elfogyott vagy a továbbfejlődéshez elégtelenné vált a társadalom materiális és morális tőkéje."⁵⁶ Ezt a morális deficitet kívánta megszüntetni Margaret Thatcher az egyéni felelősség hangsúlyozásával, és ezért kaphatott újra hangsúlyos szerepet a tett-központú büntetőjog, aminek a legeklatánsabb példája a CJA '91 volt.

A CJA '91 kapcsán ugyanakkor különös figyelmet érdemel az, hogy egy rendpárti politika is képes lehet a szakmai alapon történő változásra. A törvény fentebb elemzett rendelkezéseinek kifejezett célja volt a szabadságvesztés büntetés és ezzel együtt a börtönnépesség visszaszorítása, továbbá új alternatív szankciók bevezetése, amelyben kiemelt szempont volt az elkövetők reintegrációjának elősegítése. Vagyis a törvény megalkotásával a Margaret Thatcher vezette adminisztráció túl tudott lépni a csak represszív szankciókkal szimpatizáló gondolkodásmódon. Ahogyan azonban láthattuk, ezek az intézkedések nem működhettek hosszú távon.

Ez a mi számunkra azzal a tanulsággal szolgál, hogy a kriminálpolitika kialakításakor hosszú távon csak az vezethet eredményre, ha a szakma és a politika között konszenzus alakul ki az elérendő célok és a követendő módszerek tekintetében. Az ilyen konszenzus természetesen kompromisszumok sorát igényelheti, amelyeket akkor lehet könnyebben megkötni, ha a felek álláspontja között már eleve kisebb az áthidalandó különbség. Ezt a kiindulópontot viszont meglátásom szerint úgy lehet a legkönnyebben elérni, ha komoly, alapos és társadalmi szintű, vagyis nem csupán a szakmát és a kormányzatot érintő társadalmi diskurzus indul a bűnözésről és a vele összefüggő kriminálpolitikáról.

***

Iron Lady and severity

Summary

Margaret Thatcher – the first and only female Prime Minister of Great Britain – is known as "The Iron Lady" in history is associated with the ideology called 'Thatcherism' a neoconservative political thought radically different from all the previous ones. As a person, she is not without contradictions, she is considered to be an ambivalent personality even

---

⁵⁶ GÖNCZÖL Katalin: i.m. 199. Kiemelés a szerzőtől.

today. However, little is said about what her real political objective was. As 20 years passed since her resignation, the opportunity is given to evaluate her politics objectively particularly her criminal policy. Her criminal policy organically fit into the fight of the forming and re-forming conservative thought against the welfare state. In my study I would like to introduce how that kind of thinking and world view is presented in Margaret Thatcher's crime policy as it is still relevant even nowadays.